

УДК 378.14(09) (477.54)"19"

О.І. Башкір

к.пед.н., доцент, доцент кафедри загальної педагогіки і ПВШ

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

**ЗМІСТ РОБОТИ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІКИ ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ
(30-ті роки ХХ сторіччя)**

Кафедра педагогіки в 30-ті роки ХХ сторіччя перебувала на етапі свого становлення як провідної в новоутвореному вищому навчальному закладі – педагогічному. У статті розглядається зміст роботи кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного інституту в зазначений період, який становлять організаційний, політико-просвітницький, навчально-методичний і науковий напрями.

Ключові слова: педагогіка, кафедра педагогіки, напрям роботи, Харківський державний педагогічний інститут.

**СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ КАФЕДРЫ ПЕДАГОГИКИ ХАРЬКОВСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА (30-е годы ХХ века)**

Башкир Ольга Ивановна

Кафедра педагогіки в 30-е годы ХХ века состояла на этапе своего становления как ведущая новосозданного высшего учебного заведения – педагогического. В статье рассматривается содержание работы кафедры педагогіки Харьковского государственного педагогического института в обозначенный период, которое включает организационное, политико-просветительское, учебно-методическое и научное направления.

Ключевые слова: педагогіка, кафедра педагогіки, направление работы, Харьковский государственный педагогический институт.

**THE CONTENT OF THE PEDAGOGICS DEPARTMENT WORK OF KHARKIV
STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE (the 1930s, the 20th century)**

Bashkir Olga Ivanovna

The pedagogics department in the 1930s of the 20th century was at the stage of its formation as a chief one in a newly formed higher educational pedagogical establishment. In the article the content of the pedagogics department work of Kharkiv State Pedagogical Institute in the period mentioned above is considered. It comprises organizational, political and enlightening, educational and methodological, scientific areas.

Key words: pedagogics, the pedagogics department, the area of work, Kharkiv State Pedagogical Institute.

В умовах реформування вищої педагогічної освіти України кафедра педагогіки охоплює спектр напрямів своєї діяльності (навчальний, методичний, науковий, організаційний, виховний, політико-просвітницький тощо), що обумовлює пошук шляхів оптимізації її роботи. Кафедра, як базовий структурний підрозділ навчального закладу, вирішує практично всі стрижневі питання розвитку ВНЗ, а кафедра педагогіки в педагогічному навчальному закладі визначає ще й освітню

спрямованість його студентів. Саме тому джерелом збагачення теорії й практики діяльності кафедри педагогіки є осмислення й усвідомлення історичного досвіду, виявлення прогресивних напрямів роботи членів колективу кафедри на різних етапах її розвитку.

Вивчення ступеня наукової розробки означуваної проблеми засвідчило, що питання становлення й розвитку вищої педагогічної освіти Слобожанщини в конкретно-історичний період знайшли відображення в наукових розвідках відомих дослідників сучасності (В. Астахова, К. Астахова, Л. Зеленська, С. Золотухіна, С. Лупаренко, Н. Карнаух, С. Куліш, В. Лозова, Л. Нечепоренко, С. Посохов, І. Прокопенко, І. Сіра та інші). Однак, на науковому терені практично відсутні роботи, які б в узагальненому вигляді подавали цілісну картину змісту роботи кафедри педагогіки у ВНЗ Слобожанщини, окреслювали її склад, особливості напрямів діяльності на кожному історичному етапі.

Метою статті є характеристика змісту роботи кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного інституту впродовж 30-х років ХХ сторіччя.

Відомо, що на початку 30-х років минулого сторіччя педагогічна освіта зазнала значних реформ. Так, на підставі положення про «Реорганізацію мережі педагогічних навчальних установ» від 21 лютого 1930 року Харківський інститут народної освіти було реорганізовано на два навчальні заклади: інститут індустріально-педагогічний (на базі факультету професійної освіти) й інститут соціального виховання (на базі факультету соціального виховання). В інституті соціального виховання функціонували такі факультети: *шкільний* із відділами: суспільствознавчим, техноматематичним та агробіологічним; *позашкільний* і *педолого-педагогічний* з відділами: СПОН (соціально-правова охорона неповнолітніх), дефектологічним, шкільним і педагогічно-інструкторським [2; 11].

15 червня 1931 р. Харківський інститут соціального виховання реорганізовано в Харківський інститут народної освіти з такими факультетами: організаційно-інспекторським (готував організаторів-методистів у справі соцвиху дітей для органів народної освіти); педолого-педагогічним (готував викладачів-методистів з педології й педагогіки для педтехнікумів і педологів Дослідно-педагогічних кабінетів); комдитруху (готував методистів-організаторів КДР). Уже 13 жовтня 1932 р. ХІНО перейменовано на Всеукраїнський інститут народної освіти ім. М.О. Скрипника, а 1 вересня 1933 р. його трансформовано в Харківський педагогічний інститут з чотирирічним терміном навчання й відділеннями: історичним, дошкільним, філологічним (з українською та російською мовою викладання) [3, с. 14].

Згідно наказу № 17 від 23 вересня 1931 року з 1 жовтня в ХІНО встановлено такі кафедри: кафедра марксизму-ленінізму, кафедра нащитання, історії, політекономії, мови й літератури, педагогіки, організації освіти, педології, анатомії-фізіології, кафедра КДР, математики, фізики й виробничого навчання, хімії, біологічних дисциплін, сільського господарства. Зокрема на

кафедрі педагогіки читалися «марксівська» педагогіка й художнє виховання. Завідував кафедрою Т.П. Гарбуз. У додатку до наказу № 17 затверджено склад викладачів кафедри педагогіки: Гарбуз, Григор'єв, Палунський – професори педагогіки; Литвинов, Триліська, Феоктистів – доценти педагогіки.

У ході аналізу архівних матеріалів встановлено різносторонність змісту роботи інституту в цілому, кафедри педагогіки зокрема. Так, *організаційний напрям* у 30-х роках ХХ сторіччя бажав, м'яко кажучи, бути кращим. Про це свідчить часта зміна як ректорів ВНЗ, так і, відповідно, завідувачів кафедр, в тому числі й педагогіки. З більшовицькою рішучістю викривалися націоналістично буржуазні та класово-ворожі теорії й практики в галузі педагогіки й політехнічної школи. Унаслідок хвилі репресій 30-х рр. у педагогічному інституті були арештовані і засуджені кілька викладачів і співробітників. На підставі наказу №91 від 23 жовтня 1933 р. керівника кафедри педагогіки проф. Гарбуза Т.П., «що систематично своїми класово-ворожими й шкідливими «теоріями» намагався зірвати здійснення політехнізації школи, від роботи в інституті звільнено». [7]. Згідно вже наказу №77 від 19 серпня 1934 року на посаду керівника кафедри педагогіки було призначено професора Синєпола І.І. на зміну в.о. завідувача кафедри С.А. Литвинова [1]. Крім того, згідно наказу №132 від 10 грудня 1934 року Синєпола І.І. призначено завідувачим навчальної частини ХДПІ.

Заступник директора з навчальної роботи, завідувач кафедри педагогіки І.І. Синєпол був заарештований як «активний учасник української націоналістичної терористичної організації проти радянської влади за відокремлення України від Радянського союзу; організатор терористичних актів проти представників партії і влади, зокрема керівника компартії України в 30-ті роки ХХ сторіччя Косіора С.В.». 26 жовтня 1937 року І.І. Синєполу було оголошено найвищу міру покарання – розстріл з конфіскацією майна [4]. Директора ВНЗ Смирнову Л.Д. було звинувачено у їх заступництві, виключено з партії та звільнено з інституту.

Із листопада 1937 р. на посаді директора інституту була затверджена Є.В. Шачнєва, яка виявила неабиякі педагогічні й організаторські здібності. Своїм ентузіазмом, наполегливістю, завзятістю вона надихала викладачів і студентів інституту на плідну наукову роботу. З цього ж року по 1939 рік виконував обов'язки завідувача кафедри педагогіки С.А. Литвинов.

У ході аналізу архівних матеріалів ХНПУ імені Г.С. Сковороди та ЦДАВО України було з'ясовано структурні зміни, які вплинули на подальше становлення й розвиток кафедри педагогіки. Згідно наказу №181/а від 10 грудня 1936р. в інституті було розформовано кафедру педології [5]. Це, відповідно, потягло за собою зміну навчальних планів. Зокрема в ХДПІ було розроблено проект навчального плану для педфаку і подано на затвердження до НКО. Разом із тим поставлено перед НКО питання про профіль спеціальностей, що його готував педагогічний

факультет. Зокрема, кафедру педології й кабінет при ній ліквідовано, а обладнання передано кабінету педагогіки й психології [5].

Аналізуючи адміністративну роботу помічника директора Синєпола І.І., необхідно відзначити його відповідальність за роботу кафедр ВНЗ. Стосовно неорганізованого стану їх роботи було запропоновано «керівникам кафедр забезпечити систематичну роботу й засідання кафедр не менше двох разів на місяць, своєчасно подавати протоколи й відомості про дні засідань в учбову частину не пізніше як на третій день після засідання» [3, арк.174].

Єдиною методологією для розробки проблем педагогіки з *політико-просвітницькою* метою в 30-х роках ХХ сторіччя було визнано марксистсько-ленінське вчення, зокрема, положення про класовий характер виховання, про зв'язок школи з політикою, про що свідчать публікації членів кафедри педагогіки: «Поглибити військово-оборонну роботу в школі» (І.І. Синєпол, 1932), «Методика проектів у політехнічній школі» (Т.П. Гарбуз, 1931р.), «Огляд літератури з політехнізації навчання за 15 років» (1930-1931) (Т.П. Гарбуз, 1932р.), «Нові навчальні плани педосвіти» (А. Феоктістов, 1930), «За антирелігійне виховання дітей. Педагогічна бібліотека для батьків» (С. Литвинов, 1931), «Раціоналізаторство й винахідництво в педагогічній техніці» (В. Помагайбо, 1933) тощо. Серед позитивних зрушень у них виокремлюються політехнізація школи, зв'язок теоретичного й практичного вивчення основних галузей виробництва, колективний характер навчально-виховної роботи, врахування інтересів дітей тощо.

Вивчення архівних джерел [6; 9; 10; 12; 13] дозволяє констатувати, що в досліджуваній період кафедрою педагогіки ХДПІ, з-поміж іншого, розпочато активну *навчально-методичну* діяльність, якою займалися як викладачі, так і завідувачі кафедри на чолі з адміністрацією інституту.

Згідно доповіді керівника кафедри педагогіки Гарбуза Т.П. на засіданні ради ХІНО від 27 січня 1932р, кафедра об'єднувала багато дисциплін, оскільки до неї приєднано колишню кафедру дидактики. В основу роботи кафедри було покладено постанови ЦК ВКП/б/У про середню й початкову школу. Т.П. Гарбуз відзначив: «З засудженням комплексної системи, що веде до відмирання школи, весь час приходилося переглядати програми, плани та методи самої роботи. Конференції застосовувались з метою поглиблення матеріалу. Для семінарської роботи з педагогіки нема літератури, через що доводилось користуватися брошурами й відповідями авторитетних осіб і керівників по лінії освіти. За браком літератури були прориви, які перешкоджали роботі. Твердий розклад лекцій і семінарських годин доводилось змінювати. Вечірні консультації не проводились, бо адміністративно примусити викладачів неможливо» [13].

Також Т.П. Гарбуз наголосив у своїй промові на недоліках роботи кафедри: невдалий склад кафедри, непідкореність співробітників своїй кафедрі, неявка членів кафедри на засідання, зриви лекцій, брак літератури, недостатнє керівництво методичною роботою та роботою з заочниками.

На раді Всеукраїнського інституту народної освіти імені М.О. Скрипника від 25 грудня 1932 року у своїй доповіді Т.П. Гарбуз звітував: «Кафедрою було складено календарний план, за яким точно розподілено роботу кожного її члена. Засідання відбувалися один раз на місяць. Календарний план виконано, заслухано доповідь викладачів про перебіг виправлення «на ходу» потрібних помилок. Робочі плани складено, затверджено кафедрою і здано до навчальної частини» [12, с. 145].

У квітні 1932 року було організовано кабінет педагогіки, але станом на кінець року вакантні посади в кабінеті хоч і були, але його роботу не розгорнуто. На кафедрі обговорено план заочної справи, який затверджено, і кафедрою окреслено нові погляди щодо його розв'язання [12, с. 146].

Особливої уваги заслуговує організація виготовлення викладачами кафедри педагогіки під керівництвом І.І. Синєпола методичних матеріалів для навчального устаткування педагогічного кабінету: «Методи навчання: усний систематичний виклад, художня розповідь та розмова на уроці» (Гладков); «Методи роботи над підручником та книжкою» (Шебiтченко); «Наочність на уроках, лабораторні роботи та навчальні екскурсії» (Хiмiч); «Самостійні письмові роботи учнів» (Крилов); «Облік успішності учнів» (зав. шкільним відділом мiськВНО Таран); «Урок як основна форма навчальної роботи школи» (Гладков); «Свідома дисципліна учнів» (Синєпол); «Комуністичний дитячий рух та шкільні учнівські організації» (Лесник); «Позашкільна робота з учнями» (Таран); «Учитель радянської школи» (Кротов); «Головні види виховної роботи в школі» (Фертман); «Фізичне виховання», «Художнє виховання» (Степанов); «Військово-політичне виховання», «Статеве виховання» (Багрій); «Громадська робота учнів», «Соцзмагання» (Кривуліна); «Право на освіту в СНР» (Дзеверін); «Вимоги шкільної гігієни до навчального обладнання класу» (Мац); «Методична робота в робiтнiй кiмнатi» (Нестойко).

У зазначений період в інституті відчувався значний брак навчально-методичної літератури. У звіті ХДПІ за 1938-1939 н.р. відзначається, що бібліотека мала велику потребу в українській, російській та західно-європейській літературі. Згідно цього були придбані твори Песталоцці, Ушинського та ін., а також різноманітні журнали й книги дореволюційного періоду [9, с. 3].

З часу приходу на керівні посади ХДПІ Л.Д. Смирнової та І.І. Синєпола в інституті значної уваги приділяли перевірці навчальних планів і програм із соціально-економічних дисциплін і педагогіки, які піддавалися об'єктивній критиці. Особлива увага приділялася в

зазначений період методичній літературі. 28 вересня 1937 року на засіданні професорсько-викладацького колективу ВНЗ було відзначено: «... Основна задача кафедри, як навчальної творчої одиниці, полягає в тому, щоб не лише підвищувати кваліфікацію своїх членів, а й подавати високоякісний матеріал для засвоєння студентами» [6].

Згідно цього працівниками інституту проводилася робота стосовно видавництва підручників і методичних матеріалів. У 1936 році до машбюро інституту надходило до друку багато матеріалів, написаних надзвичайно неохайно, що вимагало від завідувача навчальної частини Синєпола І.І. низки розпоряджень і, відповідно, контролю за їх друком.

На засіданні ради педагогічного інституту від 25 березня 1939 року Тарнопольський звітує про роботу навчальної частини стосовно друку підручників [10]. Зокрема, кафедра педагогіки запроектувала розділ підручника, над яким працює бригада Наркомату просвіти України. Кафедра в обличчі її керівника С.А. Литвинова повинна була дати розділ «Загальні основи педагогіки», який було запроектовано в два друкованих аркуша. Розділ було виконано, відредаговано кафедрою і здано наркомпросівській бригаді. Вийшов він замість двох друкованих аркушів – в об'ємі 4-х друкованих аркушів.

На цій же раді було піднято питання – «про редколегію наукових видань інституту». Установлено, що в 1939 році інститутом було започатковано і отримано дозвіл на видання першого тому «Наукових записок», до редколегії якої входили Литвинов (редактор), Тарнопольський (секретар), Феоктистов, Шаховський та інші. Четвертий том було присвятити педагогіці, психології та дошкільній педагогіці.

На цьому етапі педагогічний інститут перейшов на тематичне видавництво по факультетах: факультет літератури, факультет історії, факультет географії і педагогічний факультет. Тут малося на увазі дошкільний факультет і такі предмети, як педагогіка, психологія, методика, історія педагогіки. У зв'язку з цим виникла вимога для кожного факультету організувати свою редколегію з відповідними фахівцями кожної зі сфер науки. Так, до редколегії 4-го тому наукових записок педагогічного факультету ввійшли: в.о. зав. кафедри Литвинов, кафедра психології – Запорожець, кафедра педагогіки – Абрамсон. Очолював редколегію С.А. Литвинов.

Великого значення в означуваний період у рамках *наукової роботи* кафедри набуває написання і керівництво рефератів – «найпершої ланки підготовки студента до наукового пошуку» [6].

Після засідання була підтримана пропозиція стосовно конкретизації допомоги молодим науковим працівникам, а також стосовно зобов'язання кафедри найближчим часом підвести підсумки роботи студентів відповідно рефератів за минулий рік, подати план на плінний рік і забезпечити систематичну консультацію, зайнятися питанням «зрощування» студентів-кадрів

майбутньої аспірантури, для чого поставити на належний рівень роботу наукового товариства і наукових кружків студентства.

З метою підвищення наукової кваліфікації молодих викладачів ХДПІ було здійснено ряд заходів: обговорення найскладніших тем курсів, взаємовідвідування лекцій і обговорення їх результатів, розробка кожним членом кафедри наукової теми, її захист, складання протягом 1939 і 1940 років кандидатського іспиту зі своєї спеціальності [9, с. 8].

Особливої уваги заслуговує наукова сесія педагогіки й психології. Так, на засіданні секції педагогіки й психології сесії педінституту від 18 грудня 1938 року проф. Шульман, висловлюючи свої враження від доповідачів, відзначив: «... є невелика кількість інститутів, які розгортають наукову роботу, і той момент, що тут, у Харківському інституті, ми прослухали доповіді, які свідчать, що наукова робота тут розгорнута, – вважаю, що це надзвичайно відрядний факт, який необхідно підтримувати. Було б добре, коли представники інших інститутів цей досвід перенесли у свої навчальні заклади» [8].

Попри тернистий шлях 30-х років ХХ сторіччя зміст роботи кафедри педагогіки ХДПІ був насиченим і плідним як у політико-просвітницькому, так і в організаційному, навчально-методичному й науковому напрямках.

Пріоритетним для Уряду радянської України на початку 30-х років, звичайно, був організаційний напрям, що не могло не позначитися на кафедрі педагогіки: викривалися націоналістично буржуазні та класово-ворожі теорії й практики в галузі педагогіки; відбувалися структурні зміни у зв'язку зі злиттям кафедри педагогіки з кафедрою дидактики і розформуванням кафедри педології; формувалося відповідальне ставлення і завідувачів кафедри, і його членів стосовно засідань кафедри; організовано педагогічний кабінет, редакційну колегію наукових видань із педагогіки, психолого-педагогічні сесії.

З-поміж інших напрямів роботи кафедри вирізняється навчально-методичний. З метою поглиблення знань студентів з педагогіки кафедрою проводилися конференції, розроблялися план і зміст лекційного матеріалу. У зв'язку з браком навчально-методичної літератури, у ВНЗ було розроблено методичні матеріали для навчального устаткування педагогічного кабінету, підручник «Загальні основи педагогіки», навчальні плани, покладено початок поповненню бібліотеки інституту педагогічною літературою.

За політико-просвітницьким напрямом роботи кафедри педагогіки в зазначений період виокремлено політехнізацію школи, зв'язок теоретичного й практичного вивчення основних галузей виробництва, колективний характер навчально-виховної роботи. У цей час здійснюється написання статей, доповідей із метою популяризації положення про класовий характер виховання, про зв'язок школи з політикою.

У 1938 році спостерігається зміна пріоритету політико-просвітницького напрямку роботи кафедри педагогіки на науковий, що розгорнуто було попереднім керівництвом. Дійсно, в інституті проводилася активна наукова діяльність як серед викладачів, так і серед студентства. Майбутні освітяни мали можливість писати наукові реферати, відвідувати засідання кафедри, брати участь у роботі конференцій, наукового товариства і наукових кружків. Викладачі, у свою чергу, не лише керували науковою роботою студентів, а й розробляли власні наукові теми, захищали їх, брали участь у наукових сесіях, друкувалися у «Наукових записках», складали кандидатські іспити зі своєї спеціальності.

Таким чином, аналіз архівних матеріалів зазначеного періоду дає змогу констатувати різноплановість роботи кафедри педагогіки. Перспективним для подальших розвідок є уточнення змісту роботи кафедри педагогіки ХДПІ на різних етапах її розвитку з метою переосмислення місця педагогіки в системі підготовки майбутніх учителів.

Список використаних джерел

1. Башкір О.І. Педагогічні погляди Т.П. Гарбуза // Педагогіка та психологія : збірник наукових праць / за заг. ред. академіка І.Ф. Прокопенка, проф. С.Т. Золотухіної. – Харків : «Смугаста типографія», 2016. – Вип. 52.
2. Башкір О.І. Становлення кафедри педагогіки на Харківщині в 20-ті роки ХХ сторіччя / О.І. Башкір // Педагогіка та психологія : збірник наукових праць / за заг. ред. академіка І.Ф. Прокопенка, проф. С.Т. Золотухіної. – Харків : «Смугаста типографія», 2015. – Вип. 50. – С. 157-168.
3. Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи: минуле і сучасність / [Л.Д. Зеленська, О.І. Башкір, С.О. Васильєва та ін. ; за заг. ред. С.Т. Золотухіної]. – Х. : Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2015. – 156с. – С.14
4. Архів СБУ Харківської області, спр. 45326, С. 3-5.
5. Архів ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Спр. 4293, Оп.1, Од. зб. 3 «Накази по інституту», 1934 р., Арк.270.
6. Архів ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, Спр. Р-4293, Оп.1, Од. зб. 43 «Накази по інституту», 1934 р., Арк 6.
7. Архів ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Спр. Р-4993, Оп.1, Од. зб. 107 «Накази по інституту», 1933 р., Арк.119.
8. ХОДА, Оп. 1. Спр. 40, Арк. 52
9. ХОДА, Оп 1, Спр. 51-а.
10. ХОДА, Оп 1. Спр.58, Арк.36
11. ЦДАВО України, Ф. 166, Оп. 8, Спр. 395, Арк. 20
12. ЦДАВО України, Ф. 166, Оп. 10, Спр. 1536.
13. ЦДАВО України, Ф. 166, Оп. 10, Спр. 1936, Арк. 122.